

SOYLU BİR ZENGİNİN SONRADAN GÖRME BİRİ GİBİ DAVRANMASI

CENGİZ AYDOĞDU

Esasında, “ulus devlet” mentalitesinin icadı modern vatandaşlık formları, “universal” (cihanşümül) vizyon duygusuyla beslenen çok uluslu ve çok dinli toplumsal yapıların ve aidiyetlerin ifadesi olan ortaçağ kimliklerine (özellikle tarihselliği güçlü toplumlarda) “dar” geldi. Öte yandan, bu ortaçağ kimliklerinin gerekçelerinin tekabül ettiği tarihi yapılar, akşamdan sabaha yok edilemediği için, Millî hayat içinde varlığını ve tesirlerini idame ettirdiler. Çünkü, kimlik duygusunu besleyen sosyal yapılar, (daha çok) kalp ve zihnîyet dünyasının verileriyle inşa edildiğinden, kolay oluşmadığı gibi kolay da kaybolmaz.

Yirminci yüzyılda ulus devletlerin sınırlar ve tahditlerle tarif ettiği modern vatandaşlık kimlikleri, tarihi zihnîyet kalıplarının ihtiva ettiği zenginliği sosyal planda ifade etmekte yetersiz kaldılar. İmparatorluk kültürünün ürünü olan zihnî yapıları besleyen unsurlar, aynı zamanda, bünyelerinde “ulus devlet” esprisi ile çelişen faktörleri de barındırdıkları için, bu yetersizlik bir çok ülkede kendini bir “devlet güvenliği” meselesi olarak gösterdi veya öyle algılandı. Ulus devlet tasarımı, orta-çağ imparatorluklarının antitezi olarak kurgulanıp onların alternatifi olarak idrak edildiği için, ulus devlet mentalitesiyle imparatorlukların mirasını

değerlendirmek ve hayata intikal ettirmek zaten imkânsızdı.

İmparatorluktan ulus devlete geçiş sürecini büyük bir toprak ve prestij kaybı ile yaşayan ülkelerde, bu geçişi bir modernleşme ameliyesi olarak takdim etmek, geniş halk tabakalarının nazarında bir “züğürt tesellisi” olarak idrak edildi. Zira, zengin bir miras kaybının –gerekçeli- ilâmı hüviyetinde takdim edilen “çağdaş uygarlık” söylemleri (halk nezdinde) bu mirastan “vazgeçilmesini” halkılaştıramadı. Zaman zaman, lüzumsuz bir yükten kurtuluş veya bir gönüllü vazgeçiş, bir feragat olarak sunulması ise, geniş halk kitlelerinin sadece tepkisini çekti. Fakat, ulus devletin selâmeti açısından bu mirası unutmak, (sanki) tek çıkar yol gibi göründü. Çünkü bu miras, ulus devletlerin sakar ve nahif yapıları için taşınması ağır bir yük olabilirdi ve pek çok ülkede öyle de oldu.

İşin paradoksal yanı, bu tarihi miras, aynı zamanda ulus devletlerin en büyük ihtiyacı olan “toplumsal meşruiyet” unsurlarını da bünyesinde taşıyordu. Buna

rağmen, ulus devlet, kendini beğenmiş, gururlu, beceriksiz ve kuvvetli bir zorba olduğu için (netice milletin ve dolayısıyla kendisinin aleyhine tecelli etse dahi) milletin tarihi macerasının ürünü olan bu mirastan vazgeçtiği gibi onunla çatışmayı göze almaktan da çekinmedi. Ne var ki, bu çatışmadan çoğunlukla “ulus devlet” mentaliteleri zararlı çıktı. Çünkü, ne yapılırsa yapılsın, geçmişin gölgesi bir toplumun üzerinden kolay kaldırılamaz. Ve bu tarihi zenginlikler, toplumsal planda fonksiyonel olarak var olmaya devam eder.

Türkiye’de yaşayan insanların varlığı, millet ve devlet hususunda yapılabilecek bütün bilimsel (!) spekülasyonları aşan fiili bir durum olarak tezahür ediyor. Zira bugünkü Türk insanı, çağdaştırıcı toplum mühendisliği mentalitesini ve ulus devlet milliyetçiliği ideologlarını şaşırtacak sür’atte sınırlar ötesi- evrensel – hassasiyetlere sahip.

*Sevgilisine sitemini söylerken
bile ülkelere atıf yapan bir halkın
sınırlara çarpan hüznü...*

Kültür ve zihnîyet planında hatırı sayılır bir geçmişi olan herhangi bir insan topluluğu, ulus devlet formunda bir millet (yani ulus devletin milleti) olarak kurgulanmak istendiği zamanlarda “mecburen” öncelikle “geçmişe” bakılır. Zira,

kuruluş süreçlerinde (elbette akli başında toplumlar için) tarih, her zamankinden daha önemli hale gelir. Nitekim ulus devletlerin ortaya çıkış ve kuruluş merhalelerinde de böyle oldu: Ulus devletler, kendileri için ihtiyaç duydukları “mamul” vatandaş tipine ve “icat edilmiş” millet formuna bir meşruiyet payandası bulabilmek için tarihe eğilmek zorunda kaldılar. Tabii eğilmekle kalmayıp, tarihi de eğip bükme maharetini gösterdiler.

Kendilerine bir tarih inşa etme gayretine bile düştüler. Ve mecburen tarihi ayıklayıp, seçmek yolunu tercih ettiler. Hatta bazı ülkelerde bir kuruluş gerekçesi bulabilmek ve ulus devletin varlığını pekiştirmek için (varsa eğer) imparatorluk geçmişini yok saymak veya tadil etmek acayıplığına duçar oldular. Zira ihtiyaç duydukları vatandaş tipini ete kemiğe büründürebilmek için, öncelikle ona yeni bir geçmiş inşa etmenin lüzumunu “gördüler.” Bu gayretle, “yeni sınırlar” içinde asırlardır yaşayan milletin yüzyıllar içinde kazanılmış ve işlenmiş değerler yelpazesini yeniden oluşturmaya kalktılar.

Telâş içinde, ortaya militle uyuşmayan bir efsaneler yığını çıkabileceği belki de bilerek görmezden gelindi. O kadar ki, bu modern efsaneler, Millî birliği pekiştiren değil ayrıştıran unsunlar olarak tezahür etti. Zira imparatorluktan devralınan mevcut geçmiş, ulus devlet yapısını emniyet içinde geleceğe taşıyacak ölçüde mütecanis değildi. İmparatorluklar çoğulcu yapılarıydı. Aynı yapının üstüne inşa edilen üniter devletlerin işleyişinde problemler

çıkabilirdi ve çıktı da. Bizim için durum daha da karıştı; Türkler imparatorluk yapısında “patron” konumundaydılar ve etnik kimliklerini zarurî olarak en son gündeme getirmek mecburiyetinde kaldılar.

Çünkü devam eden ve etmesi gereken devletin sahibi onlardı. Devleti korumak için -belki de yanlış olarak- fedakarlık yapmak da onlara düşüyordu. Ve milliyetçilik tedbirini (milliyetçilik neticede bizim için bir siyasî tedbirden ibaretti) en son gündeme getiren unsur, Türkler oldu. İnsanımızın zihninde Cumhuriyet devriminden sonra dahi, (Osmanlıdan miras kalan) “sultani vizyon”un izleri hâlâ devam eder. Doksanlı yılların ilk yarısında Bayburt’un Üzengili köyünde bir deprem sonrasında, enkazın ortasında belki de yakınlarını, evini barkını kaybetmiş bir köylü kadının kendine soru soran TRT muhabirine söyledikleri bu vizyonun âdeta özeti gibidir

(Dikkat isterim! Konuşan sanki Osmanlı vezir-i azamıdır): “Allah bizi kurtardı; Bosna’da, Karabağ’da, Azerbaycan’daki kardeşlerimize yardım etsin.” Neresinden bakılır nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin bu kadın, tarihî Türk’tür. Şuuraltı Millî hafıza ve Millî şuur denilen mevhibe ile beslenmektedir. Ve onun binlerce benzeri vardır. (Bu insanları iyi teşhis etmek zorundayız, çünkü bu insanları yok sayamayız. Anadolu’da yaşayan ve kendilerini farkında olmadan Türk tarihinin murisi olarak gören bu insanların elinden geçmişlerini kimse alamaz.)

Bazı Milletlerin Haritalarda Görünmeyen Sınırları Vardır.

Tarihi olarak Türklük, modern sosyolojinin millet teorilerinden veya ulus devlet mentalitesinin önerdiğinden çok daha fazlasını ihtiva eder. Bu muhtevayı yok saymak, yalnızca ülke içi siyaset ve idarede değil aynı zamanda uluslar arası siyasetin poker masasında da (sadece) Türk devletinin elini zayıflatır. Lâkin bunu var saymak ise, mevcut devletlûların yükünü artıracak ve imtiyazlarla donatılmış muhkem mevkillerini tarihin ve Millî şuurla hisseden Millî vicdanın murakabesine sokacaktır. Çünkü tarih şuru denilen şey, günümüz Türkiye’sinde, her vicdanlı Türkün vicdanını sızlatacak bir şeydir.

Bu zaviyeden bakıldığında, Türkiye meselesinin bir etnik bütünlük, bir mikro ayrımcılık veya bir kavim meselesi olmaktan öte, çok daha derin ve girift bir din, kültür, tarih ve coğrafya meselesi olduğu görülecektir. Hatta, I. Dünya savaşının çizdiği sınırlarla doğrudan ilgili bir dünya dengesi meselesi olduğu fark edilecektir. Bu bakımdan, Türkiye’deki milletleşme ve Millî kimlik problemini tarihi gelişmelerin ışığında, dünya dengeleri ile doğrudan irtibatlandırarak düşünmeden hiçbir sahîh sonuca ulaşamayız. Tabii bunun için de hudutlar ötesi, cihanşümul bir zihniyete ihtiyacımız var.

Her anlamın kendini sığdırdığı bir mekânı vardır. Tarihimizin bize tahmil ettiği anlam, Cumhuriyetin ulus devlet formatlarına uygun olarak yetiştirdiği (veya daha doğrusu yetiştiremediği) bugünkü zihinsel mekanlara sığmıyor.

Cumhuriyetin öngördüğü (ama bir türlü yetiştirip ete kemiğe büründüremediği) insan tipi “ulus devlet vatandaşı” tipiydi. Ne var ki, ortaya çıkan tip, öngörülen olmadığı gibi eskisine de benzemeyen bir insan tipi oldu.

Bu yüzden, tarihimizi nasıl anlayıp, nasıl değerlendireceğimiz ve hele ondan nasıl faydalanacağımız meselesi gelip gelip bir zihniyet ve insan tipi probleminde düğümleniyor.

